

Mediemyndigheten

AI-bilder och fotografiets sanningsanspråk

AI-bilder och fotografiets sanningsanspråk

Fotografiet betraktats ofta som en sann avbild av verkligheten, ett medium som både dokumenterar och bevisar. AI-genererade bilder som liknar fotografier, så kallade ”promptografier”, aktualiserar en fråga som egentligen varit angelägen sedan fotografiets uppkomst – vilken tilltro kan vi sätta till det fotografiska mediet?

Bild 1

Bildkälla: Elin Jönsson och Elisabet Jonsved. Bilden är AI-genererad i verktyget Midjourney.¹ Bilden är promptad specifikt för detta sammanhang.

Text i bild: AI- bilder och fotografiets sanningsanspråk.

1) Prompten för denna bild lyder: A colour photograph, news report 2024, of a male politician, arrested in a crowd on the street, despair and surprise, snapshot.

Text: Elin Jönsson och Elisabet Jonsved.

Redaktör: Helena Dal.

Omslagsfoto: Elin Jönsson och
Elisabet Jonsved.

Form: Intellecta.

Mediemyndigheten 2025.

Introduktion

Medie- och informationskunnighet (MIK) omfattar de kunskaper som är nödvändiga för att kunna ta till sig tillförlitlig information, bilda åsikter och göra sin röst hörd. En viktig del av MIK handlar om att förstå mediernas roll i samhället samt att kunna analysera och kritiskt värdera information och budskap – inte bara i textform utan även i bild.

Sedan fototeknikens uppkomst har människor fascinerats av fotografiets förmåga att avbilda verkligheten på ett exakt sätt. Vi ser ofta fotografier som en spegling av verkligheten. Att foton kan användas som bevis i polisutredningar förstärker denna uppfattning. Även utanför rättsväsendet används fotografier för att (be)visa händelser eller framföra åsikter, teorier eller ideologier. Idag har AI-genererade bilder som härmar det fotografiskt uttrycket – utan kamera, lins eller fysiska motiv – gjort diskussionen om fotografiers sanningsanspråk högaktuell. Dessa så kallade ”promptografier” utmanar traditionella föreställningar om fotografiets autenticitet och gör det ännu viktigare att kritiskt granska bilder.

I det här materialet studerar vi hur fotografier har förmågan att framställa verkligheten på olika sätt. Vi undersöker det fotografiska mediets sanningsanspråk och utvecklar en kritisk blick som är grundläggande i dagens medielandskap. Materialet presenterar sex olika tekniker för att manipulera fotografier och visar hur dessa kan påverka vår förståelse för platser, människor och händelser. Teknikerna är:

- Arrangera
- Beskära
- Retuschera
- Flytta fotografier från sitt rätta sammanhang
- Kombinera olika fotografier
- Kameraperspektiv

Materialet lyfter också hur AI-genererade bilder och fotografier blandas i våra bildflöden och komplicerar situationen när det handlar om att sortera verkliga händelser från fiktion. Detta gör det än mer angeläget att ifrågasätta och reflektera över vår tilltro till fotografier och det fotografiska uttrycket, särskilt när de presenteras som bevis eller vittnesmål.

Materialet består av:

- En bildpresentation
- Lärarmanus
- Praktiska uppgifter:
 - Skapa ett promptografi
 - Spåra en digital bild

Detta lärarmanus är tänkt att fungera som ett stöd till dig som lärare. Det innehåller beskrivningar av bilder som visas i den tillhörande bildpresentation, fakta kring samma bilder och frågor som du kan diskutera med din klass. Självklart är du som lärare fri att ta bort exempel eller lägga till egna utifrån hur du tycker att det passar dina elever och din undervisning.

Målgrupp

Materialet riktar sig till elever i grundskolan från årskurs 7 och gymnasiet.

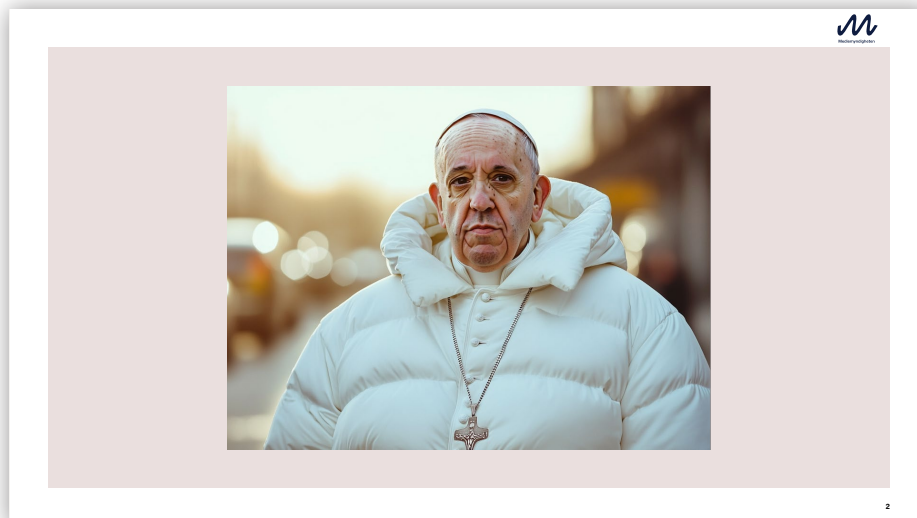
Tidsåtgång

Bildpresentationen tar cirka en lektionstimme i anspråk. De praktiska uppgifterna tar ytterligare en till två lektionstimmar.

Syfte

Syftet med materialet är att ge eleverna kunskap om fotografiets förmåga (och oförmåga) att avbilda verkligheten samt hur promptografier (AI-genererade bilder som liknar fotografier) utmanar fotografiets sanningsanspråk ytterligare. När eleverna problematiserar fotografiet som medium stärks deras förmåga att granska och värdera bilder.

Bild 2

Bildkälla: Elin Jönsson och Elisabet Jonsved promptografi i AI- verktyget Midjourney.² Bilden är promptad för detta sammanhang.

Diskutera: Kan ni se vem bilden föreställer? Har ni sett någon liknande bild på denna person? Är det någonting med bilden som ni reagerar på?

Kommentar: Det här är inget fotografi utan en AI-genererad bild. Bilden är skapad utan varken kamera, lins eller motiv. Bilden föreställer påve Franciskus (1936–2025), katolska kyrkans 266:e påve (2013–2025). I början av 2023 spreds liknande AI-genererade bilder på Franciskus i en stor, vit dunjacka. Bildgeneratorer som med AI- teknologi kan skapa bilder som liknar fotografier var 2023

2) Prompten för denna bild lyder: A photograph of pope Franciskus in a white down jacket.

något mycket nytt. Många uppfattade bilderna som fotografier och reagerade på att dunjackan var ett okonventionellt sätt att klä sig för en påve. De förutsatte att bilden skildrade den verkliga påven och att det de såg hade hänt.³

AI-verktyg som till exempel bildgeneratorer gör att vi kan skapa bilder som liknar fotografier. Dessa bilder utmanar vårt förhållningssätt till fotografier och vi tvingas inse att vi gärna håller fotografier för "sanningssägare". En AI-genererad bild med fotografiskt uttryck har dock inte mer med verkligheten att göra än en blyertsskiss eller en akvarellmålning. På grund av att dessa bilder liknar ett fotografi kan vi dock vilseledas att tro att något har ägt rum.

Vårt språkbruk blir viktigt när det gäller att sortera och förstå ny teknik. Promptografi är ett nytt begrepp som vuxit fram i samband med utvecklingen av generativ AI. Det syftar på AI-genererade bilder som efterliknar fotografier och som skapas genom specifika textinstruktioner (prompter). Promptografi är både en konstform och en teknik för att generera estetiskt tilltalande, realistiska eller fantasifulla bilder.

Då AI-tekniken hela tiden förfinas är det svårt att särskilja ett promptografi från ett fotografi med blotta ögat. Vi behöver konfrontera vårt eget förhållningssätt till fotografiet och det fotografiska uttrycket. Faktum är att även äkta fotografier har förmågan att vilseleda oss om vi inte har tillräckliga kunskaper om hur visuell kommunikation fungerar. Vi ska undersöka detta närmare innan vi återvänder till problematiken kring AI-genererade bilder.

Bild 3

Bildkälla: Pixabay.

Kommentar: Fotografiet har en förmåga att avbilda verkligheten på ett exakt sätt. Riktat vi kameran mot något i den verkliga världen kan vi på ett nästan magiskt sätt föreviga detta ögonblick. På så sätt kan man påstå att det finns en direkt koppling mellan verkligheten och det som fångas av kameran.

3) [Påvens nya kläder var AI-genererade – Källkritikbyrån](#)

Bild 4

Bildkälla: Shutterstock/RHIMAGE.

Diskutera: Vad föreställer dessa fotografier? Vad är det för typ av fotografi? I vilket sammanhang är fotografierna tagna? I vilka sammanhang har ni sett fotografier som dessa?

Kommentar: Idén om fotografiet som en direkt avbild av verkligheten förstärks genom att fotografier och rörliga bilder används som tillförlitliga bevis inom polisiära sammanhang. Bilder från övervakningskameror förekommer i polisutredningar och under rättegångar. Polisen dokumenterar bevis på en brottsplats med hjälp av fotografier. Media sprider övervakningsbilder vid efterlysningar. Synen på fotografiet som ett trovärdigt bevis i dessa sammanhang följer med när vi möter fotografier i andra sammanhang.

Bild 5

Text: Sex vanliga tekniker för att vinkla och ljuga med fotografier:

1. Arrangera
2. Beskära
3. Retuschera
4. Flytta ett foto från sitt rätta sammanhang
5. Kombinera olika fotografier
6. Kameraperspektiv

Kommentar: Nu ska vi titta på fem vanliga tekniker som kan användas för att vilseleda en betraktare. På så sätt blir vi utmanade i synen på fotografiet som en objektiv avbild av den fysiska verkligheten.

Arrangera: En fotograf kan i förväg flytta runt i motivet för att skapa den bild hen är ute efter.

Beskära: I efterarbetet går det att beskära en bild och utesluta bildelement, något som kan förändra bildens betydelse. Detta går även att göra direkt med kameran genom att välja bildutsnitt.

Retuschera: I efterarbetet går det att på olika sätt ändra i ett motiv: ta bort objekt, lägga till, byta färg, släta ut med mera.

Flytta fotografiet från sitt rätta sammanhang: Genom att presentera en bild i ett nytt sammanhang, eventuellt i kombination med en text, kan tolkningen av bilden förändras.

Kombinera olika fotografier: Genom att visa en bild tillsammans med andra bilder, eventuellt i kombination med en text, kan bildtolkningen förändras.

Kameraperspektiv: Beroende på om något fotograferas ur en hög eller låg vinkel kan upplevelsen av motivet förändras.

Bild 6

Bildkälla: Roger Fenton.

Text: "Bevisa med foto"– arrangera en bild

Diskutera: Vad föreställer fotografierna? Har ni sett dem tidigare? I så fall i vilket sammanhang? Vad ser ni för skillnad på de två fotografierna?

Kommentar: Fotografiet till vänster togs av fotografen Roger Fenton år 1855, på ett slagfält nära Sevastopol under Krimkriget. I början av 2000-talet började dokumentärfilmaren Errol Morris undersöka varför det fanns två foton av samma plats, tagna från samma vinkel. På det ena fotot ligger kanonkulor utspridda över vägen, medan de på det andra fotot ligger i ett dike vid sidan av vägen. Morris undrade vilken bild som var autentisk och om kanonkulorna hade flyttats. Hans teori är att Fenton först tog bilden med kulorna i diket och sedan flyttade dem ut på vägen för att skapa en mer dramatisk bild. Detta skulle innebära att Fenton manipulerade fotot genom att arrangera scenen själv. Morris menar att Fenton kanske ville få fram den "emotionella sanningen" om slagfältet, så att fotot skulle kännas som slaget upplevdes av de som var där. Den egentliga anledningen till att de två fotografiernas motiv skiljer sig åt är det dock ingen som kunnat svara på med säkerhet.⁴

4) [Valley of the Shadow of Death \(Roger Fenton\) – Wikipedia](#)

Bild 7

Bildkälla: Moderskeppet, Den bedrägliga beskärningen av Bertil Kugelberg » Moderskeppet.

Diskutera bild 1: Hur tolkar ni mannens kroppsspråk? Varför?

Diskutera bild 2: Varför tror ni tidningen valde att beskära bilden så trots att läsarna förmodligen skulle vilseledas? Har ni mött något liknande exempel där en bild blivit beskuren på ett vilseledande sätt?

Kommentar: Fotografiet till vänster publicerades av Aftonbladet 17 juli år 1957. Fotografiet föreställer den dåvarande SAF-direktören⁵ Bertil Kugelberg. Artikeln i anslutning till bilden tar upp anklagelser om att Kugelberg skulle haft nazistsympatier under andra världskriget. I sammanhanget är det lätt att dra slutsatsen att fotografen fångat Kugelberg när han gör en så kallad Hitlerhälsning.

En dryg månad senare går Expressen ut och publicerar både den beskurna och obeskurda bilden under rubriken "Snudd på bildförfalskning". Den obeskurda originalbilden visar hur Kugelberg kastade varpa på Gotland tillsammans med LO-ordföranden Axel Strand och Folket i bild-redaktören Ivar Öhman. Den snäva beskärningen har avlägsnat de båda männen och varpan.⁶

Etablerad media har ett stort intresse av att behålla förtroendet till sina läsare och inte riskera att vilseleda dem, därav finns publicitetsreglerna som är grunden i det medieetiska systemet. Vi återkommer till dessa regler längre fram i materialet.

5) Förkortningen SAF står för Svenska Arbetsgivarförbundet.

6) [Den bedrägliga beskärningen av Bertil Kugelberg – Moderskeppet](#)

Bild 8

Bildkälla: Urban Andersson, fotograf. Vit gestalt: Elin Jönsson och Elisabet Jonsved.

Text: "Bevisa med foto" genom lögn – retuschera

Diskutera: Vad föreställer fotografiet? Har ni sett fotografiet tidigare? I vilket sammanhang?

Kommentar: Detta fotografi togs strax efter terrordådet på Drottninggatan i Stockholm våren 2017. Fotot visar en vitklädd man som går med armarna längs sidorna och nedböjt huvud. Bakom honom syns övertäckta kroppar på marken. Fotografiet publicerades i flera stora dagstidningar.

Efter dådet fick en manipulerad version av fotografiet spridning på sociala medier. På det manipulerade fotografiet syntes en kvinna i hijab med en mobiltelefon i handen. Kvinnan hade klippts in från en annan digital bild som togs i samband med terrordådet vid Westminster i London den 22 mars 2017. Den manipulerade bilden väckte starka reaktioner då den kunde tolkas som att kvinnan känslolikt promenerade förbi de liggande, övertäckta kropparna.⁷

Bilden vi ser här är ett montage där kvinnan är tillagd som en vit silhuett för att illustrera var i bilden som kvinnan var placerad på den falska versionen som spreds.

Retuschera fotografier gjorde man långt innan den digitala bilden och digitala verktyg blev tillgängliga. I det här exemplet har en person blivit tillagd. I historien finns exempel på hur människor även blivit bortretuscherade. Ett av de mest kända exemplen är kanske Nikolay Yezhov som arbetade för Stalin i dåvarande Sovjetunionen. Han hamnade så småningom i onåd och avrättades. Efter hans död retuscherades han bort från de fotografier där han figurerat.⁸

7) [Så utnyttjas attacken i Stockholm för att sprida propaganda i sociala medier – DN.se](#)
[London terror attack: 'Muslim woman' in infamous photo was distressed, photographer says | news.com.au](#) – Australia's leading news site

8) [Nikolay Yezhov | Smart History of Russia](#)

Bild 9

4. "Bevisa med foto" – Flytta fotografiet ur sitt rätta sammanhang

Ville inte störa personalen - slog sig blå i hela ansiktet

Karin Forslund har slagit sig blå i hela ansiktet efter en stressad dag på jobbet. Hon har fått stora blåmärken.

Karin Forslund, 95 år, ville inte störa den stressade personalen och försökte ta sig upp själv. Men hon ramlade och fick stora blåmärken.

Stina 85 blev rånad och misshandlad av asylinvandrare i Jordbro utanför Stockholm.

Bildkälla: Fotograf: Felicia Andersson. Bilden vi ser här till höger är placerad bredvid ett textbudskap med syfte att illustrera den Facebook-post som fotografiet spreds via.

Text: "Bevisa med foto" – Flytta fotografiet ur sitt rätta sammanhang

Diskutera: Vad tror ni syftet är med att ljuga om händelsen? Vem skulle kunna vara avsändare till denna typ av inlägg? Vilka skulle kunna vara intresserade av att dela fotot? Vad kan inlägg som dessa på Facebook få för konsekvenser, för de inblandade och för de som delat det?

Kommentar: Fotografiet visar en närbild av en äldre kvinna med kort, grått hår och en lila sjal runt halsen. Hon ser allvarlig ut och tittar rakt in i kameran. Hennes ansikte har gröna, gula och lila märken som tyder på att hon har skadat sig eller blivit utsatt för våld. Kvinnan är vid tillfället 95 år och bor på ett ålderdomshem i Söderhamn. Bilden kommer från en artikel i Söderhamns-kuriren, publicerad 2014, som berättar att hon har ramlat fyra gånger på två veckor på grund av personalbrist på hemmet.⁹

Samma bild spreds tre år senare på Facebook och delades över 1200 gånger men i kombination med bildtexten: "Stina 85 år blev misshandlad och rånad av tre asylinvandrare i Jordbro utanför Stockholm".¹⁰ Genom att lägga till en ny bildtext och byta sammanhang förändras fotografiets betydelse. Att flytta en bild från ett sammanhang till ett annat är ett sätt att ljuga med bilder.

9) [Ville inte störa personalen - slog sig blå i hela ansiktet - Hudiksvalls Tidning](#)

10) [Bilden på 95-åriga Karin Forslund användes i fejknyhet - DN.se](#)

Bild 10

5. "Bevisa med foto" – kombinera olika fotografier

De så kallade "fredliga demonstrationerna"...

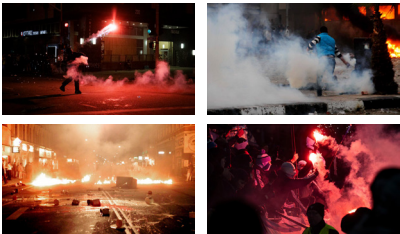

Bild 1: Getty Images/TT. Bild 2: AP/TT. Bild 3: Kristian Linnemann/TT. Bild 4: Johan Nilsson/TT Nyhetsbyrån.

10

Bildkälla: Bild 1, Caylo Seals/SipaUSA/TT. Bild 2, Ahmed Ramadan/AP/TT. Bild 3, Kristian Linnemann/TT. Bild 4, Johan Nilsson/TT Nyhetsbyrån.

Dessa bilder är ett urval av foton som placerats tillsammans för detta sammanhang.

Text: "Bevisa med foto" – kombinera olika fotografier

Diskutera: Här ser vi fyra olika fotografier. Tänk er att ni möter dem som ett inlägg på sociala medier tillsammans med texten: "De så kallade fredliga demonstrationerna".

Vad föreställer fotografierna? Vad tror ni de skildrar för händelse? Vad skulle kunna vara avsändarens syfte? Vem skulle kunna vara avsändare? Har avsändaren betydelse för vår förmåga att tänka kritiskt kring bilderna? På vilket sätt? Är det lätt eller svårt att vara källkritisk mot ett inlägg likt detta? Motivera.

Kommentar: Här ser vi fyra fotografier som är placerade tillsammans, men som inte har något med varandra att göra. De är fotograferade fyra olika årtal, i fyra olika länder och i helt skilda sammanhang. När vi ser bilder som kombinerats läser vi gärna ihop dem precis som vi läser ihop ord som placeras i en meningsbyggnad. En lögn eller ett vinklat budskap kan konstrueras på ett enkelt sätt genom att en avsändare väljer ut fotografier som passar dennes syfte och publicerar dem tillsammans på sociala medier.

Bild 1: Los Angeles, USA, 2025. Bilden visar hur en demonstrant kastar en nödraket mot poliser under en protest mot immigrationsräderna som genomförs av ICE.

Bild 2: Port Said, Egypten, 2013. En egyptisk demonstrant kastar tillbaka en tårgasbehållare mot polisen, som inte syns i bild, under sammandrabbningar i Port Said.

Bild 3: Köpenhamn, Danmark, 1999. Ett upplopp startades i stadsdelen Nørrebro som en protest mot ett utvisningsärende.

Bild 4: Göteborg, Sverige, 2024. Bilden visar hur GAIS klack tänder bengaler under en allsvensk fotbollsmatch mellan IFK Göteborg och GAIS på gamla Ullevi.

Bild 11

Bildkälla: AP/TT.

Text: "Bevisa med foto"– kameraperspektiv

Diskutera: Vad ser vi på de två olika bilderna? Fotografierna är från två olika presidentinstallationer i USA, vilken ser mest välbesökt ut? Vad säger det om presidenten som ska installeras?

Kommentar: Bilden till vänster är från Barack Obamas presidentinstallation i USA 2009. Bilden till höger är från Donald Trumps installation 2017. Dagen efter Donald Trump blev president för första gången spreds bilder i medierna som jämförde antalet besökare på Trumps installation med hans föregångare Obamas. På bilderna, som är tagna ur fågelperspektiv, syns det tydligt hur Obama hade lockat en betydligt större åhörarskara.¹¹

11) [FACT CHECK: Trump overstates crowd size at inaugural | AP News](#)

Bild 12

Bildkälla: AP/TT och Patrick Semansky/AP/TT.

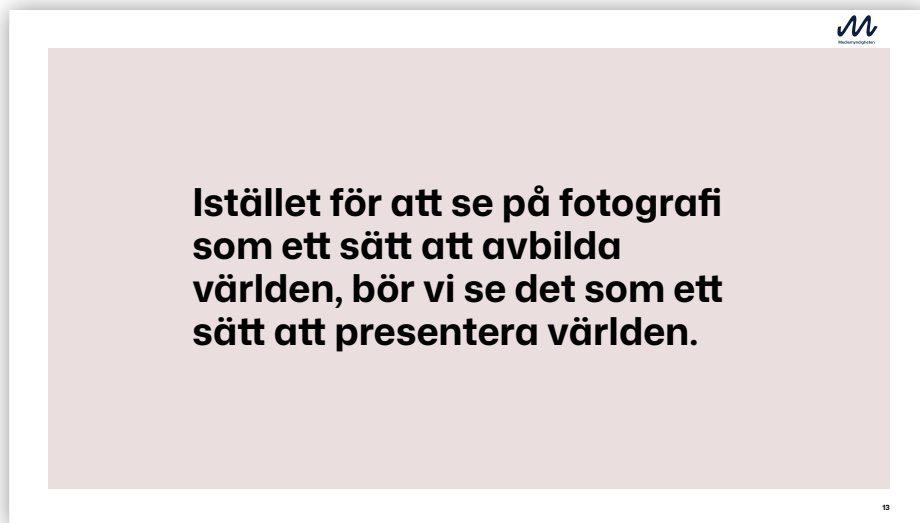
Text: "Bevisa med foto" – kameraperspektiv

Diskutera: Det högra fotografiet är också från Donald Trumps installation 2017, hur är det möjligt att det verkar vara många fler åskådare på den bilden? Är någon av bilderna mer sann än den andra? Är det fel att sprida en bild som ger illusionen av att många deltog i installationen – även om bilden inte har manipulerats digitalt? Motivera.

Kommentar: Vita huset började sprida egna bilder från ceremonin, bilder som till synes visade fler åskådare än de tidigare fotografierna som publicerats i olika medier. Bilden vi ser här är tagen ur ett lägre perspektiv vilket gynnar intrycket av att fler människor var på plats. Andra bilder Vita huset spred var beskurna för att de tomma ytorna inte skulle synas för betraktarna.¹²

¹²) <https://www.dn.se/nyheter/varlden/fotograf-medger-att-bilder-pa-trumps-installation-manipulerades/>

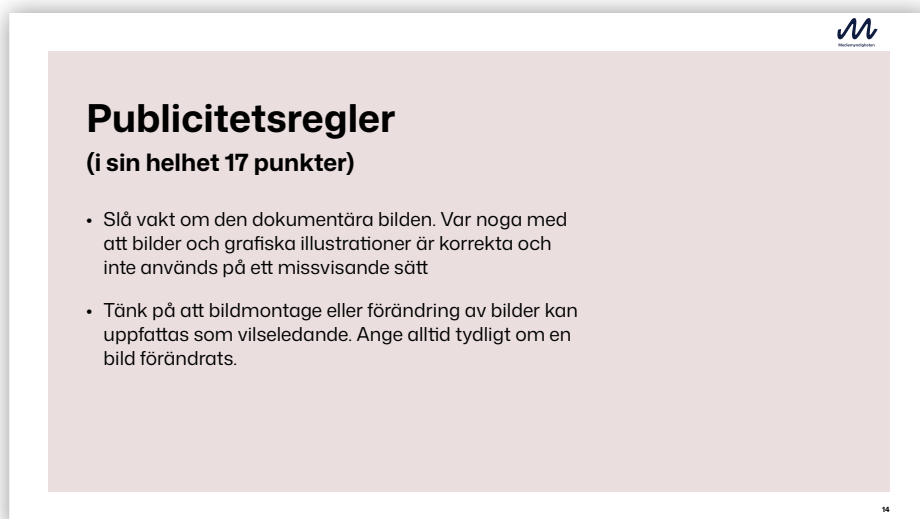
Bild 13

Text: I stället för att se på fotografi som ett sätt att avbilda världen, bör vi se det som ett sätt att presentera världen.

Kommentar: Alla exempel tillsammans är tänkta att illustrera hur viktigt det är att vi inte per automatik avkodar ett fotografi som ett bevis eller som "sant". Så länge det finns en fotograf som håller i kameran, eller en avsändare som delar ett fotografi, så finns det också en intention med bilden.

Bild 14

Text: Publicitetsregler (i sin helhet 17 punkter)

- Slå vakt om den dokumentära bilden. Var noga med att bilder och grafiska illustrationer är korrekta och inte används på ett missvisande sätt.
- Tänk på att bildmontage eller förändring av bilder kan uppfattas som vilseledande. Ange alltid tydligt om en bild förändrats.

Diskutera: Känner ni till publicistreglerna? Varför finns de? Kan ni ge exempel på någon tillförlitlig källa som arbetar utifrån publicistreglerna? Vilka dilemman uppstår när vi alla är publicister på sociala medier?

Kommentar: Lagen om yttrandefriheten¹³ är stark i Sverige. Men för att etablerad media ska behålla sin trovärdighet som rapportör av faktiska händelseförlopp har ett antal pressetiska publicistregler formulerats.¹⁴ De två vi ser här är ett utdrag över de punkter som specifikt berör bildpublicering. Publiceringar ska inte vara missvisande eller vilseledande. Därför ska pressfotografer och journalister alltid noga överväga bildvinklar, beskärningar och eventuell manipulation av ett fotografi. Det finns en stor skillnad mellan etablerad media och social media på det sättet. Att ha för vana att söka information från tillförlitliga källor blir särskilt viktigt när vi vill förstå vad som har hänt och på vilket sätt det har skett.

När och hur en bild kan vara missvisande eller vilseledande för en betraktare är dock inte alltid helt självklart. Följande bilder är exempel på fall där bildens gestaltning av ett skeende har diskuterats i relation till publicistreglerna.

Bild 15

Originalfoto: Larry Downing/Reuters/TT Nyhetsbyrån.

Diskutera bild 1: Vad och vem ser ni på bilden? Hur tolkar ni bilden? Vilket humör verkar Obama vara på? Vad i bilden är det som gör att ni tolkar hans känslostatus på det sättet?

Diskutera bild 2: Jämför de båda bilderna. Ser Obama ut att må likadant som på förra bilden? Hur påverkas tolkningen av att Obama är i sällskap med andra människor och att han riktar blicken mot något på stranden? Tycker ni att det är okej att förändra bilder på det sätt som The Economist gjorde?

Kommentar: År 2010 befinner sig Barack Obama (USA:s president 2009–

13) [Yttrandefrihetsgrundlag \(1991:1469\) | Sveriges riksdag](#)

14) [Publicistregler | Journalistförbundet](#)

2017) i Louisiana för att inspektera ett stort oljeutsläpp. I samband med detta togs flera fotografier av honom.

Bilden till vänster visar ett omslag från tidningen The Economist. Vi ser Obama i halvbild med nedböjt huvud. Bakom honom skymtar en oljeplattform. Omslagstexten lyder "The damage beyond the spill"¹⁵.

Bilden till höger är originalet och är tagen av fotografen Evan Vucci. Här ser vi Obama tillsammans med två andra personer: amiral Thad W. Allen, från kustbevakningen och Charlotte Randolph, högt uppsatt i kommunen i fråga. Obama befinner sig på Louisiana beach och inspekterar oljeutsläppet.

Redaktören på tidningen The Economist medger att de till sitt omslag beskar bilden hårt och att kvinnan närmast Obama retuscherats bort. Hon förklarade det med att bilden skulle uppfattas som förvirrande för läsarna om Obama sågs tillsammans med en okänd kvinna. Hon tillägger att det inte är ovanligt att de retuscherar bilderna till sina omslag, även om de fortfarande har en strikt policy kring hur de får modifiera, ändra och lägga till på sina bilder.

Bild 16

Fotojournalistik och publicitetsregler

Teleobjektiv

Vidvinkel

16

Bildkälla: Philip Davali/Ólafur Steinar Ry/Scanpix Denmark/TT.

Diskutera: Hur upplever ni kön på de två olika fotografierna? Ser det ut som samma kön eller olika? Vad är det som gör att ena kön ser trångt ut och inte den andra?

Kommentar: Under covidpandemin 2020–2022 rådde strikta restriktioner som det ibland blev intensiva diskussionerna kring både i etablerade och sociala medier. Bilder publicerades av parker, eller stadsmiljöer där det såg ut som om människor stod eller satt nära varandra. Många reagerade starkt på att inte alla följde restriktionerna om att hålla avstånd. Fotografierna Ólafur Steinar Gestsson och Philip Davali ville nyansera debatten och tog fram en

15) Engelska; the damage beyond the spill, svenska; skadorna bortom utsläppet.

bildserie där de dokumenterade folksamlingar ur olika kameravinklar och med varierande brännvidd.¹⁶

Dessa två fotografier illustrerar hur kamerautrustning och kameravinkeln påverkar vår tolkning av kön. Ett teleobjektiv med lång brännvidd förtätar bildelementen, i detta fall människorna, som ser ut att vara närmare varandra, medan ett vidvinkelobjektiv med kort brännvidd sprider ut bildelementen. Detta grepp tillsammans med två olika kameravinklar gör att situationen uppfattas på två helt olika sätt - vilket under pandemins restriktioner kunde uppröra eller lugna betraktaren. De diskussioner som uppstod kring bilder av människor på offentliga platser under pandemin visar hur många fortfarande ser fotografi som en direkt återgivning av den fysiska verkligheten. Vi tenderar att glömma bort att ställa kritiska frågor kring till exempel vinkel och kamerautrustning.

Bild 17

Vi ser ofta fotografier som en spegling av verkligheten. Att foton kan användas som bevis i till exempel polisutredningar förstärker denna uppfattning.

Sex tekniker för att vinkla och ljuga med fotografier:

- Arrangera
- Beskära
- Retuschera
- Flytta ett foto från sitt rätta sammanhang
- Kombinera olika fotografier
- Kameraperspektiv

Publicitetsregler fungerar som en etisk vägledning för journalister och redaktioner i deras arbete. Reglerna säkerställer att medierna bedriver sin verksamhet på ett ansvarsfullt, sanningsenligt och hänsynsfullt sätt.

17

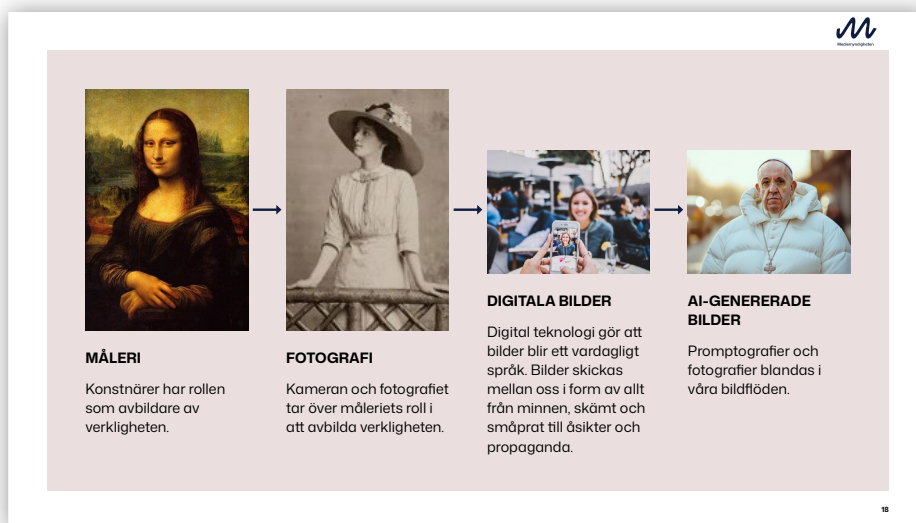
Text: Vi ser ofta fotografier som en spegling av verkligheten. Att foton kan användas som bevis i till exempel polisutredningar förstärker denna uppfattning.

Sex tekniker för att vinkla och ljuga med fotografier:

1. Arrangera
2. Beskära
3. Retuschera
4. Flytta ett foto från sitt rätta sammanhang
5. Kombinera olika fotografier
6. Kameraperspektiv

16) ["The camera never lies" is a myth and these photographers explain why](#)

Bild 18

Bildkällor: 1: Digital kopia av Leonardo Da Vincis verk, 2: Pixabay, 3: Pixabay, 4: promptografi Elin Jönsson/Elisabet Jonsved.

Kommentar: För länge sedan var det konstnärernas uppgift att avbilda verkligheten. Deras hantverksskicklighet gjorde att de kunde måla porträtt som liknade den avbildade personen. På så sätt kunde rika och inflytelserika människor se till att skapa sitt eftermäle. När kameran och fotografiet uppfunns i början av 1800-talet tog denna teknik över konstnärernas roll i att avbilda verkligheten. Fotografiets förmåga att naturtroget återge det som finns framför kameran har gjort att vi än idag förknippar det fotografiska uttrycket med vår verklighet och faktiska händelser.

Övergången från analogt foto till digitala pixlar, i kombination med internets framväxt och användningen av sociala medier, har resulterat i ett paradigmskifte. En stor del av vår mellanmänniskliga kommunikation sker idag visuellt. Begreppet postfotografi myntades av fotografen och teoretikern Joan Fontcuberta för att beskriva en tid där fotografier har en ny roll.¹⁷ Fotografier används numera inte bara för att dokumentera eller bevara minnen. Det har också blivit ett sätt att visa upp oss själva, vårt liv och våra tankar för omvärlden – ”se vad jag gör, hur jag ser ut, vad jag kan, vad jag tycker”. Att fotografera är en form av kommunikativ handling, där fotografier snarare tenderar att bli digitala konstruktioner och konstnärliga uttryck än information eller fakta.

Med generativ artificiell intelligens tar det fotografiska uttrycket ytterligare ett kliv mot ren fiktion genom att skapandet av promptografier varken kräver kamera eller att någon står framför kameran. På det sättet har promptografier mer gemensamt med måleri och teckning – samtidigt som de liknar de slags bilder som kameran framställer. Frågan är hur detta kommer påverka synen på fotografiet i framtiden?

¹⁷) Joan Fontcuberta Välkommen till den postfotografiska eran | Barcelona Metròpolis [La-furia-de-las-imagenes.web.pdf](https://www.la-furia-de-las-imagenes.web.pdf)

Bild 19

Bildkälla: Elin Jönsson och Elisabet Jonsved. Bilden är AI-genererad i verktyget Midjourney.¹⁸ Bilden är skapad specifikt för detta sammanhang.

Diskutera: Vad kan det innebära att denna typ av bildinnehåll med fotografiskt uttryck sprids? Vad kan det få för konsekvenser? Kan det finnas risker även om vi vet att bilden är skapad med AI?

Kommentar: Detta promptografi refererar till en kategori av AI-genererade bilder (och videoklipp) där politiker, världsledare och andra tongivande personer framställs i opassande eller komprometterande situationer, till exempel att de blir gripna.

Ibland går det att avslöja om en bild eventuellt är AI-genererad genom att nära granska detaljer, detta är dock ingen tillförlitlig strategi då bildgeneratorer är i ständig utveckling och hela tiden förfinas. Genom omvänd bildsökning, det vill säga att ladda upp en bild i en sökmotor, kan vi bland annat få reda på vilka andra webbplatser som använt bilden och om dessa webbplatser är tillförlitliga källor.¹⁹

Även om vi granskar en bild och inser att den är falsk kan bildens budskap påverka oss genom att vi plötsligt kan föreställa oss ett specifikt scenario. Eftersom bilder ofta talar direkt till våra känslor och kan väcka starka reaktioner, är det viktigt att också vara kritisk till sina egna känslor. Varför reagerar jag så här? Är det verkligen vad jag tycker, eller låter jag mina känslor bära i väg med mig? Promptografier kan bli ett verktyg för avsändare att skapa ett önskat narrativ eller medvetet vilseleda och sprida osäkerhet.

18) Prompten för denna bild lyder: A colour photograph, news report 2024, of a male politician, arrested in a crowd on the street, despair and surprise, snapshot.

19) I en av de praktiska uppgifterna som hör till detta material får eleverna prova på att göra en omvänd bildsökning.

Bild 20

Illustration: Elin Jönsson och Elisabet Jonsved.

Kommentar: Promptografier har inte mer med verkligheten att göra än en blyertsteckning. När vi ser samma bild ritad med blyertspenna märker vi tydligt hur sättet bilden är skapad på påverkar hur vi uppfattar den. Därför kan AI-teknologi vara ytterst bedräglig i och med att den är skicklig på att härma en bildframställningsteknik som är tätt förknippad med verkligheten.

Ett fotografiskt uttryck kan få oss att tro att något faktiskt har hänt – även om det är helt påhittat. En blyertsteckning eller en målning skulle inte lura oss på samma sätt.

Bild 21

Bildkällor: Elin Jönsson och Elisabet Jonsved. Bilderna är AI-genererad i programmet Midjourney för det här sammanhanget.

Diskussion: Har ni sett bilder som påminner om dessa AI-genererade bilder

tidigare? Vad tror ni att de föreställer? Vilka konsekvenser kan det få att myter och legender plötsligt kan gestaltas via bilder som ser ut som fotobevis?

Bild 1: Bilden visar en grupp människor som poserar i vattenbrynet tillsammans med en stor varelse med uppspärtrat gap.²⁰ En liknande bild har florerat på sociala medier och påstås vara ett fotografi från 1930 och visa "Hoggie" Loch Hogganfield-monstret i Skottland, en variant av Loch Ness-sjöodjuret.²¹

Bild 2: Bilden visar en grupp människor tillsammans med en enorm människa.²² En liknande bild har florerat på sociala medier och påstås bekräfta myten om jätten från Kandahar. Myten grundar sig i hur en amerikansk soldat ska ha vittnat om hur han och hans kollegor stötte på och dödade en enorm varelse under en operation i Afghanistan år 2002.²³

Bild 3: Bilden visar två män och två barn som står uppställda tillsammans med en större människoliknande varelse med djurhuvud och stora horn.²⁴ En liknande bild har florerat i olika sammanhang på internet. Varelsen påstås vara en demon. Vilken familj som påstås synas tillsammans med den har varierat från bland annat den inflytelserika judiska Rothschildfamiljen till brittiska kungahuset och familjen Trump.²⁵

Kommentar: Dessa bilder är exempel på hur myter kan "bevisas" med hjälp av promptografier. Trots bildernas osannolika innehåll kan det fotografiska uttrycket skapa en del förvirring. Dessa tre exempel kan nog de flesta genomskåda, men vilka myter och motiv som ligger på gränsen för vad vårt förnuft kan avgöra är kanske svårare? Även om tvivlet finns där kan bilder likt dessa även trigga vår känslomässiga sida, det är lockande och spännande; "nog vore det ändå fantastiskt om detta var sant". När vi möter denna typ av bilder krävs självkritik och vi bör ställa oss själva kritiska frågor om varför vi tilltalas av en viss bild eller varför vi kanske önskar att en bild vore sann.²⁶

20) Bilden är skapad utifrån prompten: "An old photo of men standing in front of a sea monster with a big open mouth."

21) [Real 1930 Pic of 'Hoggie,' Legendary Hogganfield Loch Monster? - Suds](#)

22) Bilden är skapad utifrån prompten: "A photo of the giant of Kandahar, together with ordinary men, photographed in Afghanistan 1923, sepia" (sepia; gultonad).

23) [Did U.S. Special Forces Kill a Giant in Kandahar? | Snopes.com](#)

24) Bilden är skapad utifrån prompten: "An old photo of a family standing together with a demon with horns and black dress, a house in the background."

25) [Rothschild Family Posed with 'Demon' in B&W Vintage Photo? | Snopes.com](#)

26) I en av de två praktiska övningar som ingår i detta material får eleverna prova att prompta egna bilder. När eleverna använder en bildgenerator lär de sig hur verktyget fungerar, hur de kan styra generatoren och hur det går att framställa en bild som härmar fotografiets uttryck. Att se en realistisk bild växa fram utan kamera, lins eller fysiskt motiv utmanar deras föreställning om att fotografiska bilder alltid speglar verkligheten.

Bild 22

Bildkällor: Bild1. Elin Jönsson och Elisabet Jonsved. Bilden är AI-genererad i programmet Midjourney för det här sammanhanget. Bild 2. Pompe Hedengren, promptografi.

Diskussion: Har ni stött på dessa bilder eller någon liknande bild? Vad finns det som är märkligt med dessa bilder? Hur påverkas vår förståelse av historien när vi plötsligt kan se illustrationer som liknar autentiska fotografier? Vilka dilemman kan uppstå med den här sortens ”historiska” bilder? Vad är det för skillnad mellan promptografier som illustrerar historiska personer och skeenden jämfört med målningar och etsningar?

Bild 1. Bilden är AI-genererad i programmet Midjourney för det här sammanhanget med syfte att visa hur promptografier kan användas för att ge sken av historiska händelser.²⁷ Bilden visar två människor som sitter vid ett bord och tittar tillbaka mot oss som betraktare. En liknande bild har florerat på sociala medier. Bilden påstås föreställa Leonardo da Vinci med modellen för hans mest kända tavla Mona Lisa. Båda levde under 1500-talet.

Bild 2. Det här är ett promptografi skapat av konstnären Pompe Hedengren. Bilden var en del av Historiska museets utställning Häxor²⁸ och ska föreställa en ung flicka som anklagades för häxeri under häxprocesserna mellan 1668 och 1676. I utställningen framgick det tydligt att bilderna som visades var AI-genererade, men motiven (människorna som syns i bild) blir ändå representationer av verkliga flickor och kvinnor som har existerat. AI-tekniken användes för att skapa en större närhet till historien och de människor som fanns då.

Kommentar: Tidigare har vi aldrig kunnat se porträttbilder från 1500-talet och 1600-talet med fotografiskt uttryck. Bilder från förr i tiden har framställts i tekniker som teckning, måleri eller kopparstick. Det fotografiska uttrycket som promptografier härmar kan skapa en närhet till historiska människor och levandegöra äldre epoker. Det blir dock viktigt att komma ihåg hur bilder alltid

²⁷) Prompten lyder: "An old photograph, sepia, of Leonardo da Vinci and Mona Lisa, sitting together at a cafe in Italy" (Sepia; gultonad).

²⁸) Utställningen visades på Historiska museet i Stockholm under perioden 5 december 2024 – 11 maj 2025.

är en form av gestaltning och i det här fallet också en tolkning av en tid. Trots den nära likheten med ett fotografi är det inte en verklig person som fastnat på bild. Allmänbildning, fakta och reflektion blir också viktigt för att kunna sortera i det vi ser och möter. Vet alla elever när kameran uppfanns? Vilka bildframställningstekniker fanns under 15- och 1600-talet?

Bild 23

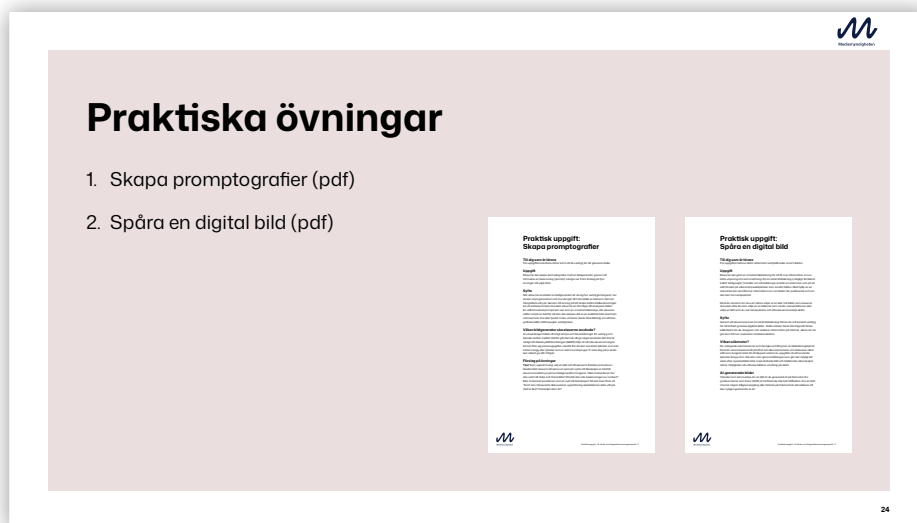

Text: Bara för att vi ser det i bild behöver det inte vara som bilden påstår. Gå till tillförlitliga källor.

Kommentar: När vi blivit medvetna om vår föreställning kring fotografier kopplat till bevisföring och sanningsanspråk får vi möjlighet att skärpa vår blick. Den blicken behöver vi när vi befinner oss i våra flöden på mobiltelefonen och internet. Det blir ett källkritiskt förhållningssätt; bara för att vi ser det i bild behöver det inte vara som bilden påstår. Med AI-teknikens möjligheter att skapa bilder kan det kännas som om mycket börjar flyta när det gäller verklighet, fiktion, historia och samtid.

Samtidigt blir det också viktigt att inte ifrågasätta allt hela tiden. Genom att gå till tillförlitliga källor som följer publicitetsreglerna kan vi fortsätta hålla oss underrättade om faktiska händelseförlopp och följa omvärldsbevakning som går att lita på.

Bild 24

Kommentar: Praktiska övningar finns i form av två PDF: er. Övningarna beskrivs ingående i vardera PDF-dokument.

- **Skapa ett promptografi:** Genom att eleverna själva får prova att skapa promptografier får de erfarenhet av hur fotografiliknande bilder kan skapas utan kamerans hjälp.
- **Spåra en digital bild:** Att spåra en digital bild med hjälp av omvänd bildsökning (en så kallad "bildgoogling") är en nyttig övning i att granska sammanhangen som en bild florerar i.